

RITA MILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

PAGRINDINIAI PATARIAMIEJI LIETUVIŲ KALBOS VADOVAI (ŽANRO YPATYBĖS)

ESMINIAI ŽODŽIAI: bendrinė kalba, norminimas, kalbos vadovas, kalbos rekomendacijos, norminamoji kalbotyra.

ANOTACIJA

Pastarąjį dešimtmetį suintensyvėjusi bendrinių Europos kalbų destandartizacija ne tik paskatino kalbos tyrėjus imtis tyrinėti šį reiškinį, bet ir davė akstiną naujai pažvelgti į pačių bendrinių kalbų istoriją bei raidos ypatumus. Kartu susidomėta ir bendrinių kalbų norminamuoju procesu bei normų kodifikacija. Bendrinės kalbos raidai nemažai įtakos turi kalbos vartotojams teikiamos kalbos rekomendacijos. Jas sistemiškai pateikiantys parankiniai kalbos praktikos leidiniai (tam tikri žodynai) dar vadinami kalbos vadovais. Straipsnyje nagrinėjamos trijų pagrindinių lietuvių kalbos vadovų – *Kalbos patarėjo* (1939), *Kalbos praktikos patarimų* (1976, 1985) ir *Kalbos patarimų* (2002–2013) – žanro ypatybės, atsiskleidžiančios įvadinėse jų dalyse. Remiamasi užsienyje atliekamais panašiais kalbos vadovų tyrimais.

ĮVADAS

Atidžiau pažvelgti į patariamuosius lietuvių kalbos vadovus – praktinių bendrinės kalbos vartojimo patarimų leidinius – paskatino dvi priežastys. Pirma, pastarąjį dešimtmetį Europos bendrinės kalbos išgyvena postandartizacijos laikotarpį (plačiau žr. Ghyselen ir

kt. 2016: 75–91; Miliūnaitė 2018: 78–88) ir dėl to išaugo kalbos tyrėjų susidomėjimas veiksniais, lemiančiais bendrinių kalbų ir jų normų funkcionavimą.

Kalbos tyrėjus pradėjo dominti aprašomosios kalbotyros kurį laiką į šoną buvęs nustumtas ir menkintas kaip atgyvenęs norminamasis¹ požiūris į kalbą, jos bendrinę atmainą (plačiau žr. Beal 2018: 1–30). Nors nuo XX a. antrosios pusės preskriptyvizmas ypač anglakalbėse šalyse priešintas su akademinio požiūriu į kalbą ir laikytas tik nerimtu kalbos mėgėjų užsiėmimu², pastaruoju metu vis dažniau keliamas klausimas, kodėl bendrinės kalbos ideologija ir preskriptyvizmas, kaip viena iš šios ideologijos apraiškų, visais laikais išlieka gajūs visuomenėje tarp kalbos vartotojų, o akademinis pasaulis nuo šių poreikių esąs atitrūkęs. Į šį klausimą iš dalies atsakoma teigiant, kad, jeigu jau bendrinė kalba yra sunorminta ir kodifikuota, preskripcija neišvengiama: žmonės naudojami norminamaisiais žodynais ir gramatikomis, laikydami juos normų autoritetais (žr. Milroy, Milroy 1999: 22).

Greta kalbos praktikos reikalams naudojamų žodynų ir gramatikų dažnai minimi ir kalbos vadovai, darantys neabejotiną poveikį bendrinės kalbos normų funkcionavimui, raidai ir sklaidai. XXI a. pradžioje atsirado anglišių kalbos vadovų tyrimų, kuriuose

¹ Nors užsienio kalbotyroje dažnai kaip priešprieša aprašomajam (deskriptyviniam) požiūriui į kalbą pateikiamas preskriptyvinis požiūris, pastarasis terminas yra per siauras, nes neapima kai kurių aspektų, būdingų palyginti jaunoms bendrinėms kalboms, kuriose tebėra nuoseklus norminamojo darbo poreikis (plačiau žr. Miliūnaitė 2018: 168–182). Straipsnyje daugiausia, ypač kalbant apie lietuvių kalbos realijas, vartojami terminai *norminamoji kalbotyra*, *norminamasis leidinys*.

² Joan'a C. Beal, Didžiosios Britanijos Šefildo universiteto profesorė, pažymi, kad deskriptyvizmo ir preskriptyvizmo priešprieša anglų kalbos dirvoje paaštrėjo XX a. 7-ame dešimtmetyje, kai pradėjo sklisti amerikiečių lingvisto Noam'o Chomsky'io, generatyvinės gramatikos kūrėjo, idėjos, 1957 m. paskelbus veikalą *Sintaksinės struktūros* (*Syntactic Structures*). Pasak Chomsky'io, gramatika yra kiekvienam žmogui įgimta, tad nurodinėti gramatikos taisyklės ir jų mokyti esą absurdiška. Tuo remiantis anglakalbėse mokyklose buvo atsisakyta mokyti gramatikos, kartu ir nusigręžta nuo preskriptyvizmo. Tačiau po trijų dešimtmečių aukštosios mokyklos ėmė skųstis studentų neraštingumu, tad po karštų diskusijų gramatika, kad pataisytų tokią padėtį, vėl grąžinta į mokyklas, tik paradoksaliu būdu: dabar ji jau rėmėsi aprašomuoju požiūriu ir visiškai atsisakė preskripcijos bei toleravo nebendrines atmainas (Beal 2018: 3–5). Kas ir kaip rutuliojosi toliau, jau išeina už šio straipsnio ribų.

nagrinėjama jų formos ir turinio raida per keletą šimtmečių – nuo XVIII a. pabaigoje Didžiojoje Britanijoje bei Jungtinėse Amerikos Valstijose pradėtų leisti šio žanro knygų iki dabartinių tinklaraščių (žr. Straaijer 2018: 11–29). Kalbos patarimų gausa diskusijų forumuose ir socialiniuose tinkluose rodo, kad bendrinės kalbos ideologija atrado naują dirvą ir įsitvirtino įvairiose interneto platformose (Vriesendorp 2016: 18). 2011 m. Nyderlandų Leidenio universitete pradėtas projektas *Bridging the unbridgeable: linguists, prescriptivists and the general public*, kurio objektas buvo trys su preskriptyvizmu susijusių veikėjų grupės ir jų ryšiai: kalbos specialistai, preskriptyvistai, kaip kalbos vadovų rengėjai, ir kalbos vartotojai (plačiau žr. Miliūnaitė 2018: 277 ir ten nurodytus šaltinius). Tarp projekto uždavinių buvo ir toks: ištirti, koks kalbos praktikos leidinių vaidmuo sprendžiant kalbos vartojimo problemas (Straaijer 2015: 1–47). Šio projekto rezultatai paskelbti įvairiuose straipsnių rinkiniuose ir stambioje monografijoje apie anglakalbius per porą šimtmečių išleistus kalbos vadovus bei juose teikiamas kalbos rekomendacijas (*Destribing prescriptivism. Usage guides and usage problems in British and American English*, žr. Tiekens-Boon van Ostade 2020)³.

Antra priežastis, paskatinusi panagrinėti lietuvių kalbos vadovus, jų panašumus ir skirtumus, yra ta, kad pagrindiniai šio žanro leidiniai – *Kalbos patarėjas* (1939), *Kalbos praktikos patarimai* (1976, 1985) ir *Kalbos patarimai* (2002–2013) – yra suskaitmeninti ir Lietuvių kalbos institute rengiami pateikti lietuvių kalbos skaitmeninių išteklių sistemoje *E. kalba*. Ir kalbos tyrėjai, ir kalbos vartotojai galės ieškoti kalbos rekomendacijų vieno langelio principu arba išsifiltruoti norimus duomenis įvairiais pjūviais, nagrinėti kodifikacijos pokyčius. Rengiant duomenis, buvo svarbu ištirti kalbos vadovų struktūrą

³ Iš viso per minėtą laikotarpį išleisti 345 anglakalbiai kalbos vadovai, o 77 iš jų sudėti į specialią duomenų bazę ir knygoje nagrinėjami itin nuodugniai. Šioje duomenų bazėje taip pat struktūriškai aprašytos 123 dažniausios ir būdingiausios kalbos vadovuose aptariamos problemos (nuo rašybos ir skyrybos iki sintaksės), su kuriomis susiduria anglų kalbos vartotojai.

bei turinio ypatumus, kad būtų galima rasti bendrą įvairaus pobūdžio duomenų pateikimo vardiklį.

Straipsnio tikslas – panagrinėti ir palyginti trijų pagrindinių skirtingais Lietuvos politinio gyvenimo ir bendrinės kalbos raidos laikotarpiais išleistų lietuvių kalbos patariamųjų leidinių – *Kalbos patarėjo* (1939), *Kalbos praktikos patarimų* (1976, 1985) ir *Kalbos patarimų* (2002–2013) – žanro ypatybes pagal jų įvadinės dalis. Taigi imamas vienas kalbos vadovų makrostruktūros⁴ elementas kaip viena iš galimų šių leidinių lyginimo ašių ir siekiama ne pateikti išsamią kalbos vadovų rengimo istoriją, o pažvelgti į pačius kalbos vadovus kaip į žanrą. Papildomo konteksto iš kitų šaltinių pateikiama tiek, kiek jo pačiuose kalbos vadovų įvaduose trūksta aiškesniam vaizdui susidaryti.

Straipsnyje keliami uždaviniai: 1) glaustai apibūdinti nagrinėjamų kalbos vadovų leidimo kontekstą; 2) ištirti kalbos vadovų įvadinės dalis, išskirti pagrindinius jų turinio elementus; 3) palyginti šių leidinių pobūdį pagal rengėjų keltus tikslus, deklaruotus duomenų atrankos principus ir kt. Taikomi metodai – analitinis, aprašomasis ir lyginamasis.

Įvadinėse nagrinėjamų kalbos vadovų dalyse skiriama vietos ir pačioms juose teikiamoms kalbos rekomendacijoms apibūdinti: sandarai, vertinimo laipsnių sistemai, teikinių parinkimui, iliustraciniais pavyzdžiams ir pan., tačiau šiame straipsnyje kalbos vadovų mikrostruktūra⁵ nenagrinėjama.

Tyrimas ir straipsnio išvados svarbūs trimis atžvilgiais: 1) suaktualinama Lietuvoje mažai nagrinėta kalbos vadovų problematika, nes iki šiol dažniausiai domėtasi jų rengimo

⁴ Plg.: žodyno *makrostruktūra* – „bendroji žodyno sandara, didžiųjų jo dalių ir žodyno straipsnių išdėstymo tvarka“ (Jakaitienė 2005: 33).

⁵ Plg.: žodyno *mikrostruktūra* – „žodyno straipsnio sandara, nustatyta kiekvienos jo sudėtinės dalies (lemos, duomenų laukų) apimtis ir turinys, pasirinkti įvairių požymių ženklinimo būdai, iliustracijos tipai, papildoma informacija“ (Jakaitienė 2005: 36). Kalbos vadovuose žodyno straipsnį paprastai atitinka kalbos reiškinių (ne)vartojimo rekomendacija.

istorija ir kalbos rekomendacijų turiniu, bet ne žanro ypatybėmis; 2) pateikiama duomenų apie pagrindinius kalbos vadovų struktūros elementus, o tai svarbu atnaujinant šių dienų kalbos rekomendacijas, kad būtų išlaikytas lietuvių kalbos vadovų tradicijos tęstinumas ir išryškėtų nauji dabartinių kalbos vartotojų poreikiai; 3) įvairiapusiškai neištyrus pačių lietuvių kalbos vadovų, nebūtų įmanomi ir lyginamieji tyrimai, įsitraukiant į tarptautinių tokių tyrimų kontekstą.

Galima dvejopa prieiga prie nagrinėjamos temos: chronologinė (pagrindu imant tiriamųjų kalbos vadovų leidimo eiliškumą) ir struktūrinė (pagrindu imant kalbos vadovų žanro ypatybes). Straipsnyje pasirinkta pirmoji prieiga, kuri leidžia išlaikyti vientisą žvilgsnį į pačius kalbos vadovus. Iš keturių straipsnio dalių pirmoji skirta kalbos vadovo kaip žanro bendrosioms ypatybėms iškelti, turint galvoje panašių užsienio tyrimų kontekstą. Antroje, trečioje ir ketvirtoje dalyse chronologiškai nagrinėjamos įvadinės tiriamųjų kalbos vadovų dalys, išskiriant svarbiausius struktūrinius jų elementus. Išvadose apibendrinamos tiriamųjų kalbos vadovų žanro ypatybės.

1. KALBOS VADOVAS KAIP NORMINAMOSIOS KALBOTYROS LEIDINIŲ ŽANRAS

Kalbos vadovai laikomi praktinės paskirties (žinyno ar žodyno tipo) leidiniais, skirtais patarti, kokias kalbinės raidos priemones rinktis bendrinę kalbos atmainą vartojantiems žmonėms, kad jų rašomas, verčiamas iš kitos kalbos ar redaguojamas tekstas arba sakytinė bendrinė kalba atitiktų šios kalbos atmainos normas ir būtų tinkami adresatams (plg. Straaijer 2018: 11). Aprašant kalbos vadovus, stengiamasi išryškinti šio žanro skirtumus nuo žodynų, gramatikų ir stiliaus vadovų pagal jų paskirtį, objektą, adresatus, struktūrą ir kitas žanrų ypatybes (žr. Ebner 2016: 310–320).

Tiek žodynų, tiek kalbos vadovų struktūra yra panaši – abėcėlinė, tačiau žodynai dažniausiai esti aprašomieji, o ne norminamieji (nors kai kuriose šalyse, kaip ir Lietuvoje, leidžiama ir norminamųjų žodynų), todėl žodynuose siekiama fiksuoti ir aprašyti realiąją vartoseną. Kalbos vadovų objektas – sunkumų, neaiškumų, diskusijų kelianti vartoseną, o adresatų laukas platus – netvirtai besijaučiantys kalbos vartotojai ir negimtakalbiai, kurie mokosi kalbos. Tokių leidinių pobūdis šviečiamasis, ugdomasis – aiškinama, kas (ne)turėtų būti vartojama. Žodynai nerodo kalbos vartojimo problemų, paprastai vengia svyruojančių, įvairuojančių normų, o kalbos vadovai aiškina, ką tinka vartoti bendrinėje kalboje, ko ne.

Skirtis tarp kalbos ir stiliaus vadovų nėra labai aiški (žr. Ebner 2016: 310–311), nes ir pati stiliaus samprata skiriasi. Vienur labiau pabrėžiamas stilingumas kaip išpuoselėtos, vartojimo tikslą ir adresatą atitinkančios kalbos ypatybė, kitur – vienodumas kaip tam tikrų formaliųjų teksto organizavimo kriterijų atitikimas. Anglakalbiuose kalbos vadovuose, be įvairių lygmenų kalbos klaidų taisymų, taip pat patariama, kaip kalbą padaryti glaustesnę, tikslesnę ir logiškesnę, vengti nuvalkiotų žodžių ir pan. stiliaus ydų. Grynuosiuose stiliaus vadovuose, kuriuos dažnai naudoja uždaros vartotojų grupės (taigi siauresnis adresatų laukas, pavyzdžiui, stañbiosios žiniasklaidos priemonės), daugiausia dėmesio skiriama teksto struktūrai, rišlumui, formatavimui, dažniau vartojamų santrumpų vienodumui ir pan. (plg. *Europos Sąjungos institucijų vertimo į lietuvių kalbą vadovas*. Liuksemburgas, 2014). Kalbos stilingumui ugdyti skirti stiliaus vadovai dažniau yra skaitomi, o kalbos vadovai naudojami kaip žinynai ar enciklopedijos, t. y. nėra skirti ištisam skaitymui.

Kaip tyrimo objektą pasirinktus tris patariamuosius lietuvių kalbos vadovus galima laikyti pamatiniais šio žanro leidiniais. Į pagrindinių kalbos vadovų lygmenį juos iškelia kolektyvinis darbo pobūdis, taip pat universali paskirtis (kadangi apimama daugelis bendrųjų vartosenos problemų) bei aprobavimo lygmuo. Pamatiniai kalbos vadovai davė

pagrindą išleisti daugelį kitų panašių, bet dažnai siauresnės apimties ar apibrėžtesniems adresatams skirtų leidinių, atkartojančių pagrindines pirmųjų rekomendacijas. Tiriamieji kalbos vadovai buvo organizuoto kolektyvinio, diskusijomis ir svarstymais pagrįsto norminamojo darbo rezultatai, o *Kalbos patarimai* – dar ir apsvarstyti Valstybinės kalbos komisijos. Kiti kalbos vadovai ir panašūs patariamieji leidiniai yra daugiau individualus ar kelių autorių darbas.

Kadangi straipsnio apimtis neleidžia išsamiau nušviesti lietuvių kalbos vadovų raidos istorijos, be to, nekeliami uždavinio plačiau apžvelgti kitus patariamuosius lietuvių kalbos leidinius, prie kiekvieno aptariamojo kalbos vadovo minima tik keletas svarbesnių, sudarančių bendrą kalbos rekomendacijų kontekstą ir atskleidžiančių pamatinių kalbos vadovų svarbą.

2. KALBOS PATARĖJAS

XIX a. pab. – XX a. pr., prasidėjus sparčiam bendrinės lietuvių kalbos kūrimosi laikotarpiui, pradėjo rasti ir įvairių kalbos praktikai skirtų leidinelių. Minėtini 1907 m. Tilžėje išleistas Jurgio Šlapelio sudarytas *Svetimų ir nesuprantamų žodžių žodynėlis*, 1928 m. Kaune išleistas Viktoro Kamantausko *Trumpas kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlis* ir 1933 m. taip pat Kaune išleistas to paties autoriaus žodynėlis *Kalbėkime lietuviškai*. Šie leidiniai, galima sakyti, parengė dirvą naujam žanrui ir pirmajai jo apraiškai – kolektyvinio norminamojo darbo patirtį atspindinčiam *Kalbos patarėjui* (toliau – KP).

KP (1939) buvo nemokamas tuo metuėjusio bendrinės kalbos laikraščio *Gimtoji kalba* (1933–1941) priedas, Lietuvių kalbos draugijos leidinys, kurį, kaip rašoma viršelyje, paruošė L. Dambrauskas, redagavo A. Salys ir Pr. Skardžius. Jis apibendrina XX a.

pradžios bendrinės lietuvių kalbos norminamąjį darbą, kuri po Jono Jablonskio mirties 1930 m. tęsė vadinamoji pojablonskinė kalbininkų karta (plačiau žr. Miliūnaitė 2000a: 24–35).

KP (1939) *Pratarmė* užima beveik keturis stalinio kalendoriaus dydžio puslapius (p. 5–8⁶) ir yra pasirašyta visų trijų jį rengusių autorių inicialais. Daug dalykų apibūdinta glaustu, nugludintu tekstu, tik, skirtingai nei vėlesniuose kalbos vadovuose, nepateikiama konkrečių kalbos rekomendacijų ar vertinamųjų kalbos reiškinių pavyzdžių. Toliau apžvelgiami pagrindiniai šio kalbos vadovo turinio elementai.

2.1. Rengimo paskata. *Pratarmėje* nurodoma, kad 1933 m. pradėto leisti bendrinės kalbos laikraščio *Gimtoji kalba* skaitytojams žadėta parengti atskirą kalbos patarimų leidinį, ir tas pažadas ištesėtas. Beje, pačiame leidinyje nurodytas 12 tūkst. egzempliorių tiražas daugmaž atitinka paties *Gimtosios kalbos* laikraščio tiražą.

2.2. Leidinio tikslas. Jį rengėjai apibūdino taip: „tikslas yra labai siauras – suglaustai ir įmanomai kalbos praktikams duoti tai, kas lig šiol išblaškytai ir nevienodu būdu mūsų pačių ar kitų įvairiose vietose buvo paskutiniaisiais metais rašoma <...> ir dabar kasdieniniam vartotojui sunkiau yra prieinama.“ Taigi buvo siekiama į vieną leidinį surinkti pasklidusias po visą *Gimtosios kalbos* laikraštį ir kitus šaltinius kalbos rekomendacijas ir jas patogiai pateikti skaitytojams. Toks kalbos rekomendacijų sukaupimo bei susisteminimo tikslas liks pagrindinis ir vėlesniuose pamatiniuose kalbos vadovuose.

2.3. Leidinio paskirtis. *Pratarmėje* pažymima, kad tai ne sisteminis bendrinės kalbos aprašas, o tik pagalba kalbos vartotojams tais klausimas, kurie kelia praktinių sunkumų: „<...> teikdami visuomenei šitokį Kalbos patarėją, mes nemanome, kad jis galėtų arba bent pretenduotų atstoti kokį sistemingą ištisą bendrinės kalbos vadovą, <...>.

⁶ Šis ir kiti du nagrinėjamieji kalbos vadovai toliau cituojami iš nurodytų *Pratarmių* ir kitų įvadinių dalių puslapių, jeigu nenurodyta kitaip.

Ne, šiuo savo leidiniu mes tik norime bendrinės kalbos dalykais besidominčiai visuomenei suteikti pačios reikalingiausios pagalbos <...>.“ Taip formuluojama paskirtis kaip tik būdinga kalbos vadovo žanrui, kad jį būtų galima atskirti nuo aprašomųjų kalbos veikalų.

2.4. Leidinio adresatas. Visoje *Pratarmėje* minima tiek visuomenė, tiek paskiri kalbos vartotojai, pvz.: „platesnė visuomenė“, „bendrinės kalbos dalykais besidominti visuomenė“, „kalbos praktikas“, „kasdieninis vartotojas“, „kasdieninis praktikas“. Taigi praktinė kalbos vadovo paskirtis atitinka plačiai suprantamą adresatą.

2.5. Leidinio objektas. Į KP (1939) sudėta duomenų „apie aktualesnius bendrinės kalbos, daugiausia žodyno, dalykus“; vertinamieji kalbos reiškiniai „daugiausia paimti iš ligšiolinės vartosenos“. Objektas įvardytas aiškiai – bendrinė lietuvių kalba ir jos vartosena, – tik atskirai pati bendrinė kalba šiame kalbos vadove nebuvo apibrėžta.

2.6. Metodologinis leidinio pagrindas. KP (1939) rengėjai nurodo besiremiantys dviem bendrinės kalbos normų šaltiniais: gyvosios kalbos duomenimis ir tais naujais kalbos faktais, kurie atitinka gyvosios kalbos polinkius. Tokiu būdu tęsiama Jono Jablonskio bendrinės kalbos norminimo tradicija: „savo teigimams visų pirma esame stengęsi naudotis visai tikrais gyvosios kalbos duomenimis arba tokiais naujadarais, kurie lengvai gali būti pačios gyvosios kalbos pavyzdžiais pateisinti“. Kita vertus, matyti, kad rengėjai, suvokdami bendrinę kalbą kaip kintantį objektą, neužkirto kelio ir naujai besiklostantiems vartosenos polinkiams: „Bet vieną kitą dalyką, atsižvelgiant į šių dienų vartosenos reikalavimus, teko kiek ir naujai formuluoti arba, tuo tarpu nerandant visai aiškos išeities, tik nurodyti besusidarančią naują kryptį šio ar kito žodžio bei posakio vartosenoje.“

Nors pačioje *Gimtojoje kalboje* dar 1936 m. buvo paskelbti nutarimai dėl bendrinės kalbos darbo organizavimo, kuriuose apibendrinta ankstesnė bendrinės kalbos norminimo patirtis, tačiau patys norminimo kriterijai buvo išgryninti ir paskelbti tik 1938 m. lapkričio

numeryje (žr. Miliūnaitė 1991: 17–21), tad greičiausiai *Pratarmėje* nebespėta jų bent glaustai paminėti.

2.7. Santykis su kitais kalbos leidiniais. KP (1939) rengėjai nurodo, kad ankstesnės, kaip jie vadina, brošiūrėlės – Viktoro Kamantausko *Trumpas kalbos netaisyklingumų ir barbarizmų žodynėlis* ir *Kalbėkime lietuviškai*, Rygiškių Jono *Mūsų kalbos žodynėlio dalykai* – „savo požiūriu bei aiškinimais yra didžiai trūktinos, o rašomosios kalbos žodynas Lituanistikos Instituto kalbos skyriaus tik dabar pradėtas ruošti“. Be to, minimasis žodynas esantis kitokios paskirties ir negalintis apimti tų dalykų, kurie pateikiami *Kalbos patarėjuje*: „čia pirmoje vietoje imami taisytinieji arba aiškintinieji, o ten, rašomajame žodyne, tegalės būti duodami tik vartotinieji dalykai, t. y. taisyklingieji mūsų gyvosios kalbos duomenys arba visai vykę naujadarai“. Taigi tie abu leidiniai „tiek savo pobūdžiu, tiek turiniu yra visai skirtingi ir todėl vienas kito negalės atstoti“. Tokiu būdu išryškinamas svarbiausias kalbos vadovo žanro požymis – jame pateikiami nenorminiai, taisytiniai kalbos reiškiniai arba įvairūs svyruojančių, nenusistovėjusių, kalbos vartotojams abejonių keliančių bendrinės kalbos normų atvejai.

2.8. Duomenys ir jų atrankos bei pateikimo principai. Rengėjai surinko per 7-erius metus *Gimtosios kalbos* laikraštyje svarstytus dalykus, juos papildė „dar nemaža jų iš kitur parankioję“ ir pateikė „žodyniskai sutvarkę“. Tad KP (1939) galima laikyti kalbos patarimų žodynėliu. Tačiau pagal kalbos reiškinių rūšis jis gerokai skyrėsi nuo savo pirmtakų, nes orientuotasi ne tik į žodyno dalykus, bet ir į „visai aiškas sutinkamas darybines ar žodynines kalbos klaidas“. Aktualiausios, žinoma, buvo svetimybės: „nemaža duodame svetimybų, kurios mūsų bendrinėje kalboje tikrai nevartotinos ir galimos pakeisti tinkamais savais gyvosios kalbos žodžiais arba naujadarais“⁷. Atkreiptos akys ir į

⁷ Nors *Pratarmėje* neminima, žodynyje esama ir nemažai norminiais laikytų skolinių gramatinio bei rašybinio įforminimo rekomendacijų.

netinkamą žodžių reikšmių vartojimą: „kai kurių žodžių yra griežčiau sutikslinamos (precizuojamos) lig šiol neskirtos specialinės reikšmės“. Bendrinei kalbai augant, reikėjo nuo jos atiboti ir „vieną kitą vengtiną tarmybę“. Kadangi *Gimtojoje kalboje* skelbta nemažai gramatikos rekomendacijų, dalis jų pateko ir į šį kalbos vadovą – *Pratarmėje* užsimenama į jį įtraukus „šiai dažnesnius nevykusius sintaksės dalykus“. Įdomu, kad nepamiršta ir sakytinė bendrinė kalba. Į KP (1939) nurodoma įdėjus „kai kuriuos visai netinkamai kirčiuojamus žodžius“, o pačiame žodynėlyje galima rasti ir kelis taisomus tarties (nenorminio priebalsio *l* minkštinimo, pavyzdžiui, žodžiuose *Aldona*, *alfabetas*, ar kietinimo) atvejus. Taigi pagal kalbos reiškinių pobūdį KP (1939) taip pat atitinka kalbos vadovo žanrą, nes pagalba kalbos vartotojams teikiama stengiantis aprėpti kuo platesnį įvairuojančių kalbos reiškinių spektrą.

3. KALBOS PRAKTIKOS PATARIMAI

Mintis išleisti *Kalbos praktikos patarimus* (toliau – KPP), pasak šio leidinio sudarytojo Aldono Pupkio, kilo iš poreikio susisteminti ir apibendrinti tai, kas nuo 1967 m. plačiai rašyta spaudoje kalbos praktikos klausimais, nes sovietmečiu „visur patyrėme rusybių antplūdį, didelį poveikį gramatikos sistemai, jautėme tikrą kalbos nuopuolį“ (žr. Musteikis 2016). Toje daugybėje rekomendacijų pasitaikydavo ir subjektyvių dalykų, todėl, surinkus didžiulę taisymų kartoteką, reikėjo atrinkti ir įvertinti, „kur didelės klaidos, kur nedideli nesklandumai ar stiliaus pažeidimai“ (Musteikis 2016).

KPP sudarytojo teigimu, sovietmečiu nebuvo įmanoma taikyti kokių nors kalbos politikos priemonių rusinimui sustabdyti, todėl vartoseną stengiasi paveikti bent praktine norminamąja ir šviečiamąja veikla, nes ją labai palaikė visuomenė: žmonės norėjo apsiginti nuo prievartinio rusų kalbos skverbimosi ir neigiamo jos poveikio, matyti savo kalbą

švaresnę ir taisyklingesnę“ (Musteikis 2016; plačiau apie KPP sumanymą ir rengimą žr. Pupkis 2016: 147–186). Ši veikla neapsiribojo tik kalbos taisymais ir XX a. 7–9 dešimtmečiais išaugo į ištisą kalbos sąjūdį; stengtasi nuolat skatinti kuriamąsias kalbos galias, plačiau naudotis lietuvių kalbos stilistikos teikiamomis raiškos priemonėmis (žr. Pupkis 2016). Todėl naujasis kalbos vadovas įsiliejo į bendrą pasipriešinimo rusų kalbos poveikiui judėjimą.

KPP, kaip ir KP (1939), buvo kolektyvinis darbas; autorių branduolį, taip pat redaktorių kolegiją⁸ sudarė daugiausia Vilniaus universiteto ir Lietuvių kalbos ir literatūros instituto kalbininkai. Šio kalbos vadovo⁹ buvo išleisti du leidimai – 1976 ir 1985 m. Spaudoje sulaukta entuziastingų atsiliepimų, o pirmojo leidimo tiražas – 25 tūkst. egzempliorių – buvęs išpirktas per kelias savaites, antrojo leidimo tiražas buvo jau 35 tūkstančiai (Musteikis 2016).

Abiejų leidimų įvadinės dalys skiriasi nedaug, tad toliau apžvelgiamos kartu, išryškinant nevienodumus, jeigu jų yra. Palyginti su KP (1939), KPP įvadinės dalys kur kas ilgesnės ir išsamesnės. KPP (1976) sudaro: *Pratarmė* (p. 3–5), *Patarimų apimtis* (p. 6–9), *Patarimų sandara* (p. 10–13), *Šaltiniai* (p. 13–14). KPP (1985) sudaro: *Pratarmė* (p. 3–5), *Patarimų turinys* (p. 6–9), *Patarimų sandara* (p. 9–14), *Šaltiniai* (p. 14–15). Taigi antrajame leidime dalis *Patarimų apimtis* pervadinta į *Patarimų turinį*, tačiau jose aptariamai iš esmės tie patys dalykai, tik antrajame leidime papildomai nurodoma, kas pasikeitė, palyginti su pirmuoju leidimu.

3.1. Rengimo paskata. KPP (1976) *Pratarmėje* glaustai įvertinama esama viešosios kalbos būklė kaip visai neprasta kai kuriose srityse, bet kartu teigiama, kad „negalima

⁸ Visą KPP rengėjų grupę žr. straipsnio šaltinių sąrašą.

⁹ Beje, pirmieji, darbiniai, KPP pavadinimai ir buvo *Kalbos praktikos vadovas* ir *Kalbos vadovas* (Pupkis 2016: 148).

nematyti ir tam tikrų rašomosios bei šnekamosios kalbos ydų“. Kartu pažymimas susistemintų kalbos taisyminių leidinio poreikis.

KPP (1985) pirmosios kelios *Pratarmės* pastraipos kartojamos, toliau rašoma apie pirmojo leidimo patirtį: *Patarimai* „visuomenės buvo palankiai sutikti“, „tapo parankine redaktorių, žurnalistų, mokytojų ir kitų sričių specialistų knyga“, tiražas buvo išpirktas, tad kilęs reikalas parengti naują leidimą.

3.2. Leidinio tikslas ir uždaviniai. Būdingu sovietiniam laikotarpiui stiliumi („kovoti su vis dar pasitaikančiomis negerovėmis“) nurodoma, kad KPP tikslas – „toliau tobulinti rašomąją lietuvių kalbą ir kovoti su šnekamojoje, kartais ir rašomojoje kalboje vis dar pasitaikančiomis kalbos šiukšlėmis“. Siekiama prisidėti prie lietuvių kalbos tobulinimo, ugdyti visus jos stilius ir atmainas. Kodėl tai svarbu, grindžiama dviem tarpusavyje susijusiais argumentais. Pirma, iškeliamą informacinę kalbos funkciją, antra – kalba suvokiama kaip kultūros vertybė: „Tik logiška, tikslia, aiškia, taisyklinga kalba galima tinkamai perteikti informaciją, deramai prisidėti prie kultūros ugdymo“, „vis geriau tenkinti padidėjusius mūsų visuomenės kultūrinius poreikius“; „tobula kalba pati savaime yra kultūros vertybė. Kiekviena kultūringa visuomenė gerai supranta reikalą rūpintis savo rašomąja ir šnekamąja kalba, jos informaciniu efektyvumu ir tobulumu“.

KPP, plačiau nei KP (1939), nurodomi ir uždaviniai iškeltam tikslui pasiekti. Susidarius panašiai padėčiai, kaip ir pojablonskiniu bendrinės kalbos norminimo laikotarpiu, prieš išleidžiant KP (1939), pažymima būtinybė „sisteminti kalbos taisyminius“, nes praktinių kalbos patarimų esą prisikaupę nemažai, bet jie išsklaidyti po įvairius leidinius ir ne visada pasiekia adresatą. Todėl vienas iš uždavinių – „surinkti į vieną vietą tas rekomendacijas, jas apibendrinti ir padėti įtvirtinti tuos kalbos reiškinius, kurių normiškumas kalbos mokslo jau yra aptartas ir nustatytas“. Be to, pažymima, kad „kartais vartotojui sunkoka atskirti stambias kalbos klaidas (ypač leksikos ir gramatikos) nuo

smulkių kontekstinių stiliaus negerovių“. Taigi KPP rengėjams buvo akivaizdus poreikis diferencijuoti kalbos normų pažeidimus ir juos atriboti nuo stiliaus trūkumų.

KPP (1985) *Pratarmėje* pridėta, kad siekiama „diegti ir propaguoti aiškias kalbos normas“, papildyti *Patarimus* naujais taisymais, taip pat pakoreguoti kai kurias pirmojo leidimo rekomendacijas, nes „kiek pasikeitė ir pažiūra į vieną kitą pačių patarimų ir kitų norminamųjų darbų rekomendaciją“. Kartu pabrėžta, kad svarbiausias antrojo leidimo uždavinys buvo „palaikyti kalbos normų stabilumą ir norminamųjų rekomendacijų perimamumą“.

3.3. Leidinio paskirtis. KPP rengėjai gerai suvokė esant dvi svarbiausias bendrinės kalbos normų funkcionavimo ir jos ugdymo atramas. Viena, turi būti remiamasi bendrinės kalbos ir jos normų sistemos aprašais, antra – normų pažeidimų taisymais. *Pratarmėje* rašoma, kad lietuvių kalbos kultūrą padeda ugdyti „kapitaliniai mūsų kalbininkų veikalai“ – akademinė *Lietuvių kalbos gramatika*, *Lietuvių kalbos žodynas*, *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, terminų ir dvikalbiai žodynai ir kt., o kalbos kultūros reikalams leidžiami kalbos leidiniai *Mūsų kalba* ir *Kalbos kultūra*, laikraščiuose ir žurnaluose skelbiami kalbos skyreliai, Vilniaus radijas transliuoja ugdomąsias kalbos valandėles. KPP patenka prie kalbos kultūros ugdomųjų leidinių, taigi jo paskirtis būdinga kalbos vadovo žanrui.

3.4. Leidinio adresatas. KPP „pirmiausia skiriami tiems, kurie savo darbe ir gyvenime susiduria su įvairių kalbos reiškinių vertinimu, kieno darbas susijęs su mokykla, raštų rašymu ir redagavimu ar kitomis kalbos vartojimo formomis“. Vadinasi, orientuojamasi į bendrinės kalbos vartotojus, kuriems kyla praktinių klausimų. Tai svarbus kalbos vadovo žanro požymis.

3.5. Leidinio objektas. KPP daugiausia dėmesio skiria viešosios sakinės ir rašytinės kalbos sritims: knygų, periodinės spaudos, radijo, televizijos kalbai. Pati bendrinė

kalba kaip savarankiška atmaina net neišskiriama, nes pagal to meto supratimą visa, kas vieša, turėjo būti perteikiama bendrine kalba, o kitos kalbės atmainos, kartu ir tarmės, liko viešosios kalbos užribyje.

3.6. Metodologinis leidinio pagrindas. KPP (1976) *Pratarmėje* ypač pabrėžiamas kolektyvinis darbo pobūdis: vyko rengiamo leidinio klausimų aptarimai, diskusijos. Rengimo principai buvo apsvaustyti seminaruose, paskelbti *Mūsų kalbos* žurnale. Teikiant kalbos rekomendacijas, remtasi kalbos norminamaisiais darbais ir stengtasi, kad būtų kuo mažiau kodifikacinių prieštarų.

Kaip matyti iš KPP (1985) *Pratarmės*, kolektyvinis darbo pobūdis bei atvirumas įvairioms nuomonėms buvo išlaikytas ir toliau: pažymėta, kad buvo dirbamas kalbos mokslo tiriamasis ir norminamasis darbas, o *Patarimų* leidimo kryptis apsvaustyta Respublikinės kalbos komisijos 1980 m. gruodžio 15 d. teoriniame seminare. Ši data rodo, kad, išleidus pirmąjį leidimą, darbas nesustojo, išlaikytas jo tęstinumas iki pat antrojo leidimo. Parengtas tekstas apsvaustytas bendruose autorių ir redaktorių posėdžiuose, taip pat stengtasi atsižvelgti ir į kitų kalbos specialistų bei KPP skaitytojų siūlymus ir pastabas.

To meto kalbinėje literatūroje buvo nemažai diskutuojama dėl bendrinės kalbos norminimo principų ir kriterijų, bet apie juos neužsimenama nei pirmame, nei antrame leidime, nors 1980 m. jau buvo pasirodžiusi Aldono Pupkio knyga *Kalbos kultūros pagrindai*, kurioje išdėstyta visa šių principų ir kriterijų sistema. Galima manyti, kad, kaip ir KP (1939), greičiausiai vengta kalbos vadovų skaitytojus apkrauti teoriniais samprotavimais.

3.7. Santykis su kitais kalbos leidiniais. *Pratarmėje* išvardijama, kokių iki tol būta „bandymų sisteminti kalbos taisymus“, bet kartu pažymima, kad „visiems kalbos vartotojams didesnio poveikio jie nedaro“:

- 1939 m. *Kalbos patarėjas*;

- 1970 m. V. Nečiūno *Medikų kalbos klaidos*;
- 1970 m. *Trumpas dokumentų įforminimo ir rašybos žinynas* (parengė J. Žemaitis);
- 1972 m. mokykloms skirtas Vytenio Grabausko *Trumpas kalbos vadovas (svarbesnių klaidų taisymai)* (red. A. Šoblinskas);
- atskirų sričių specialistams skirti kalbos patarimų sąrašai.

Gal ir ne viskas rengėjų buvo suminėta, bet iš šio sąrašo matyti, kad nuo *Kalbos patarėjo* tris dešimtmečius nebuvo pasirodęs joks stambesnis kalbos vadovas¹⁰, taigi poreikis rengti KPP buvo akivaizdus. Patys KPP (1976) rengėjai *Pratarmėje* nurodė, kad tai „pirmas platesnis apibendrinamasis tokios rūšies darbas tarybiniais metais“.

Kaip paskutinis KPP įvadinės dalies skyrius (*Šaltiniai*) pateiktas naudotos literatūros sąrašas, į kurį įtraukti ir keli svarbiausi autoritetingų autorių – Juozo Balčikonio, Kazimiero Būgos, Jono Jablonskio, Juozo Pikčilingio darbai. Antrajame leidime šis sąrašas mažai pakeistas, pridėta daugiau periodinės spaudos kalbos straipsnių (1945–1982), taip pat minėti Aldono Pupkio *Kalbos kultūros pagrindai* (1980) ir dvi Jono Šukio knygos apie linksnių ir prielinksnių vartojimą, išleistos 1976 ir 1978 m.

KPP (1985) *Pratarmėje* atskirai pažymėta, kad į leidinyje vengiama dėti tokius kalbos reiškinius, kurių taisymai prieštarautų kitiems norminamiesiems darbams, t. y. *Lietuvių kalbos gramatikai* ir tuometiniam antrajam *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* (1972) leidimui. Taigi KPP rengėjai turėjo platų tuometinių kalbotyros darbų kontekstą, ir matyti pastangos derinti skirtingas nuomones, kad bendrinės kalbos normų kodifikacija būtų kuo nuoseklesnė ir pagrįstesnė.

¹⁰ Dėl politinių sumetimų KPP įvadinėje dalyje nebuvo paminėti bent keli svarbesni lietuvių išėivijoje paskelbti taikomieji darbai, pavyzdžiui, 1950 m. Vokietijoje 5 000 egz. tiražu išleistas *Lietuvių kalbos vadovas* (sudarė Pranas Skardžius, Stasys Barzdukas ir Jonas Martynas Laurinaitis) ir Prano Skardžiaus knyga *Lietuviški tarptautinių žodžių atitikmenys* (Čikaga, 1973). Tuo metu jie negalėjo daryti žymesnės įtakos bendrinės kalbos normų raidai Lietuvoje, bet vėliau kalbos normintojų buvo žinomi ir naudojami.

3.8. Duomenys ir jų atrankos bei pateikimo principai. Kaip ir KP (1939), kalbos reiškinių pateikimo principas išliko abėcėlinis¹¹, o pats leidinys skyriuje *Patarimų apimtis* vadinamas taisymų žodynu. Tiek leksikos, tiek gramatikos reiškinių aprėptis pasidarė platesnė, kalbos reiškinių rūšys labiau diferencijuojamos. Iš leksikos „aptariami žodžiai, kurie dėl kokių nors priežasčių bendrinei kalbai visai netinka (žargonizmai, neteiktini skoliniai, hibridai, neteiktini vertiniai ar nepriimtini naujadarai, tarmybės)“, taip pat „geri savi daugiareikšmiai žodžiai, jeigu jų viena ar kelios reikšmės (paprastai verstinės) vienaip ar kitaip taisytinės“. Į KPP įdėta ir nepalyginti daugiau gramatikos – žodžių darybos, morfologijos ir sintaksės dalykų: „taisymų žodyne paraidžiui sudėti neteiktini, ne patys gerieji ar bent svyruojančios normos žodžiai, jų formos, junginiai, konstrukcijos, žodžių afiksai“.

Kitaip nei KP (1939), visai nedėta tarties bei kirčiavimo ir rašybos rekomendacijų: „nėra įtraukti rašybos ir skyrybos dalykai, neaptariami tarties ir kirčiavimo klausimai“; atskirta tikrinių žodžių dalis – dažnesnių norminių (kartais su normos variantais) Lietuvos vietovardžių sąrašas.

KPP rengėjai pažymi, kad „nė nepretenduoja atsakyti į visus kalbos praktikos klausimus“; „nė nekėlė sau uždavinio nustatyti visų kalboje įvairuojančių reiškinių normų, o stengėsi aptarti tik aktualiausius kalbos dalykus, kurie turi taisymo bei vartojimo tradicijas ir kurių normos kalbininkams šiandien nekelia didesnių abejonių“. Panašiai kaip ir KP (1939), žvelgdami į bendrinę kalbą kaip nuolat kintančią kalbos atmainą ir suvokdami, kad normų kristalizacija yra laike išsitiesiantis procesas, jie pripažino, kad kai kurių besiklostančių kalbos reiškinių normiškumo kalbamuoju metu aiškiai įvertinti tiesiog neįmanoma: „kur konkreti vartosena nėra nusistovėjusi ar tiesiog neiširta, tenkinamasi kalbos norminimo tendencijos parodymu bei negriežtomis kalbos reiškinių vartojimo

¹¹ Beje, ir KPP tekstas buvo rašomas abėcėliškai, autoriams pasidalinus atskiromis raidėmis.

rekomendacijomis“. KPP (1976) sudėta ir tokių taisylių, kurie, kaip pažymima skyriuje *Patarimų apimtis*, „nebeaktualūs išprususiam bendrinės kalbos vartotojui, tačiau gali praversti kalbos kultūros propagavimui visuomenėje“.

KPP (1985) *Pratarmėje* duomenų atrankai skirta daugiau dėmesio. Pabrėžta, kad *Patarimai* „nėra visų neaiškių kalbos praktikos dalykų žinynas“, todėl nesiekta duoti atsakymų dėl visų įvairuojančių reiškinių normos, o parodyta tai, dėl ko kalbos kultūros specialistams nekyla didesnių abejonių. KPP turinio pokyčių būta dvejopų. Pirmą, atsisakyta kai kurių kalbos reiškinių iš pirmojo leidimo:

- 1) nebeaktualių barbarizmų arba tokių, „kuriuos daugelis aiškiai jaučia esant nevertotinas svetimybės ir žino, kuo juos pakeisti“;
- 2) atsitiktinių, netipiškų taisylių ir pavyzdžių, kurių laikinumu įsitikinta rengiant antrąjį leidimą;
- 3) siaurai vartojamų specifinių terminų ir profesinės kalbos pavyzdžių;
- 4) stilistikos sričiai priklausančių kalbos reiškinių;
- 5) tokių taisylių, „kurių pagrindimas pasirodė esąs ne visai pakankamas“.

Antra, įdėta naujų kalbos reiškinių, kurie „yra gerai teoriškai pagrįsti ir niekieno viešai nepaneigti“ ir dėl kurių rengėjų kolektyvas sutarė.

Nors KPP rengėjai laikėsi nuostatos, kad leidinyje turi būti vertinami tik stilistiškai neutralūs kalbos reiškiniai, vis dėlto iš įvadinės dalies galima spręsti, kad sąlyčio su stilistika nebuvo išvengta. Viena, „su specialia stilistine paskirtimi gali būti vartojami kurie-ne-kurie Patarimuose taisomi žodžiai ar sintaksinės konstrukcijos“, taigi prie tokių reiškinių dedama kokia nors stilistinė žyma. Antra, yra ir stiliaus rekomendacijų, kurių prireikia tada, kai kalbos reiškinys, būdamas būdingas vienam kuriam stiliui, „agresyviai braunasi į kitus stilius ir ardo jų sistemą“. Šios sąsajos su stilistika rodo, kad KPP siekta atspindėti tokį bendrinės kalbos normų raidos etapą, kai ši atmaina jau tiek subrendusi, kad jos

normoms natūraliai būdinga stilistinė skaida, kurios dar nebuvo matyti KP (1939). Tačiau šios sąsajos su stilistika nėra gausios ir jokių būdu nebūtų galima teigti, kad KPP peržengia kalbos vadovo kaip žanro ribas ir iš dalies pereina į stiliaus vadovo žanrą.

4. KALBOS PATARIMAI

Išleidus *Kalbos praktikos patarimus*, pradėjo rasti ir siauresnės apimties, ir specializuotų kalbos patariamųjų leidinių, kurie iš esmės rėmėsi KPP rekomendacijomis¹² ir buvo daugiau pritaikyti tikslinėms kalbos vartotojų grupėms. Ne visus juos būtų galima vadinti tipiškais kalbos vadovais, tad toliau minėtini tik keli.

Vienas iš stambesnių darbų – 1985 m. Čikagoje išleista Juozo Vaišnio parengta knyga *Praktinė lietuvių kalbos vartoseną*, kurios didžiąją dalį sudaro nevartotinių žodžių ir posakių žodynas. Pratarmėje autorius nurodo daugiausia ir rėmėsis KPP (1939) bei KPP (1976). Suprantama, kad šis darbas buvo skirtas išeivijos reikmėms ir tuo metu Lietuvoje negalėjo funkcionuoti.

Lietuvoje išleistas klaidų žodynėliu pavadintas Danguolės Mikulėnienės sudarytas leidinys *Kaip nereikia kalbėti* (1991), administracinei kalbai skirti Prano Kniūkštos parengti *Kanceliarinės kalbos patarimai* (1-as leid. 1993, iš viso penki knyginiai leidimai)¹³, Nijolės Linkevičienės ir Laimučio Laužiko *Kalbos patarimai žurnalistams* (1997), Jono Šukio *Kalbos patarimai istorijos mokytojams* (1998), Genovaitės Irtmonienės ir Jono Šukio *Kalbos patarimai kūno kultūros ir sporto specialistams* (2000), internetinis Linos Murinienės ir

¹² Toliau minima tik dalis labiausiai kalbos vadovo žanrą atitinkančių ir KPP besiremiančių (išvestinių) leidinių, nors išleista ir kitokių svarbių norminamųjų Arnoldo Piročkino, Aldonos Paulauskienės, Danutės Tarvydaitės, Prano Kniūkštos ir kt. darbų.

¹³ Internetinį šio leidinio variantą redaguoja ir atnaušina Rasuolė Vladarskienė. Prieiga internete <http://kanceliariniaipatarimai.lki.lt>.

Rasuolės Vladarskienės sudarytas leidinys *Administracinės kalbos aktualijos* (2014)¹⁴ ir kt. Daug kalbos rekomendacijų buvo skelbiama žurnaluose *Kalbos kultūra*, *Gimtoji kalba*, taip pat periodinėje spaudoje.

Šiame norminamosios informacijos gausiame kontekste, praėjus kiek daugiau kaip dešimtmečiui nuo KPP (1985) leidimo, pradėta galvoti apie trečiąjį leidimą (plačiau žr. Miliūnaitė 2000b: 180–189). Gerokai pasikeitė autorių kolektyvas¹⁵ ir rengimo tvarka. Nutarta tekstą rašyti jau nebe atskiromis raidėmis, o pasidalinti pagal kalbos lygmenis ir kalbos reiškinių rūšis, kad pats leidinys būtų sistemiškesnis ir nuoseklesnis.

Matant, kad po KPP (1985) leidimo periodinėje ir kalbinėje spaudoje vėl pradėjo kauptis paskiros kalbos rekomendacijos, Lietuvių kalbos institute sukurta skaitmeninė Kalbos rekomendacijų duomenų bazė, apimanti nemažą dalį kodifikacijos šaltinių, kurie pasirodė nuo to laiko, kai nustota rinkti duomenis antrajam KPP (1985) leidimui. Šie duomenys vėliau pateikti naujojo kalbos vadovo – *Kalbos patarimų* (KP (2002–2013)) autoriams. Be to, per 1997–2005 metus išleista 20 *Kalbos patarimų informacinių biuletenių* sąsiuvinii, kuriuose pateiktos svarbiausių kalbos praktikai skirtų periodinėje ir mokslinėje spaudoje skelbtų straipsnių santraukos ir rodyklės. Tai taip pat buvo pagalba tiek rengėjams, tiek kalbos vartotojams, laukiantiems naujo KPP leidimo.

Atlikus parengiamuosius darbus, suplanuotos aštuonios bandomosios knygelės ir atskiras *Vietovardžių žodynas* kaip gerokai papildytas ir atnaujintas KPP vietovardžių sąrašo atitikmuo¹⁶. Kaip rašoma KP (2002–2013) *Pratarmėse*, bedirbant paaiškėjo, kad „pildoma,

¹⁴ Prieiga internete: <http://administracinekalba.lki.lt>.

¹⁵ Visą KPP rengėjų grupę žr. straipsnio šaltinių sąrašą.

¹⁶ *Vietovardžių žodynas* parengtas, apsarstytas Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje ir išleistas 2002 m. (*Vietovardžių žodynas*, rengė: Aldonas Pupkis (sudarytojas ir vyr. redaktorius), Marytė Razmukaitė (sudarytoja), Rita Miliūnaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas) – tuo pačiu metu, kai pasirodė ir pirmoji gramatikos rekomendacijų knygelė. 2007 m. šis žodynas buvo suskaitmenintas Lietuvių kalbos institute ir viešai prieinamas adresu <http://vietovardziai.lki.lt/>. Tai rodo intensyvų to meto *Kalbos patarimų* grupės darbą.

perrašoma ir tikslinama tiek, jog išeina iš esmės kitas leidinys, kuris daugiau ar mažiau skiriasi nuo buvusių *Kalbos praktikos patarimų* tiek dedamų dalykų apimtimi, tiek jų pateikimo būdu, o kartais ir vertinimu“.

Kadangi tekstas turėjo būti svarstomas Valstybinėje lietuvių kalbos komisijoje, apsispręsta nelaukti, kol visi autoriai parašys savo dalis, ir leisti po vieną apsvaistytą knygelę, o vėliau, sulaukus skaitytojų pastabų, viską sudėti į vieną leidinį pagal abėcėlę. Tačiau šis darbas, nors pradėtas sklandžiai ir planingai, vėliau klostėsi su dideliais pertrūkiais.

2002 m. išleista pirmoji knygelė *Gramatinės formos ir jų vartoseną*, 2003 m. – trys sintaksės dalykams skirtos knygelės. 2005 m. išėjo pirmas leksikos skolinių knygelės leidimas (antras – 2013 m.). 2002 m. pasikeitus Kalbos komisijos vadovybei, laikinoji *Kalbos patarimus* svarsčiusi pakomisė buvo išformuota, o tęsti darbus ėmėsi nauji autoriai, tačiau trijų likusių knygių nebuvo nei parengta, nei išleista. 2012 m. dar kartą pasikeitus Kalbos komisijos vadovybei, 2015 m. leidinį susigražino jo sudarytoja ir ėmėsi rengti trūkstamas dalis, o autorių kolektyvas dėl garbingo amžiaus šio darbo jau netęsė. Kartu su kitais dviem kalbos vadovais visos iki tol išleistos *Kalbos patarimų* knygelės nuo 2018 m. pradėtos skaitmeninti ir sukurta bendra juose teikiamų kalbos rekomendacijų duomenų bazė. Ji integruojama į Lietuvių kalbos skaitmeninių išteklių sistemą *E. kalba* (<https://ekalba.lt>).

KP (2002–2013) gramatikos knygių įvadinių dalių *Pratarmės* (p. 4–6) skiriasi neįymiai, o tolesniuose jų skyriuose „*Kalbos patarimų*“ sandara, *Linksnių vartojimas* (*Prielinksnių ir polinksnių vartojimas* ir kt.), *Straipsnių pobūdis ir sandara*, *Funkcinis apibūdinimas*, *Vertinimo laipsniai*, *Nuorodos į kitus straipsnius* (p. 6–16) aprašomi kiekvienai knygelei būdingi duomenų atrankos, skirtumo nuo KPP (1985), rekomendacijų pateikimo, vertinimo ir kt. dalykai. Kadangi knygelės buvo tik bandomosios ir skirtos ne tiek visai

visuomenei, kiek tiksliniams adresatams, išsamių įvadinių dalių nerašyta, juolab kad tiems adresatams buvo gerai pažįstamas ankstesnis kalbos vadovas.

4.1. Rengimo paskata. KP (2002–2013) *Pratarmėse*, kaip ir ankstesniuose kalbos vadovuose, pažymima, kad nuo KPP (1985) leidimo „susikaupė nemaža svarstytinų dalykų, atsirado naujų bendrinės kalbos vartotojams rūpimų klausimų“. Valstybinė lietuvių kalbos komisija dar 1998 m. patvirtino „*Kalbos praktikos patarimų*“ 3-iojo leidimo rengimo pagrindus ir principus (žr. *Gimtoji kalba*, 1998, Nr. 12, p. 4–6), ir tuo remdamasi šio leidinio rengimo grupė nuo 1999 m. ėmėsi tirti vartosenos duomenis, tiksliau ir tikslingiau diferencijuoti vartosenos variantus, peržiūrėti kalbos reiškinių vertinimą, prireikus tikslinti normų ir klaidų ribas, o paskui ir rašyti atskirų knygelių tekstą.

4.2. Leidinio tikslas ir uždaviniai. *Pratarmėse* nurodoma, kad KP (2002–2013) tikslas – „įvertinti bendrinės kalbos vartosenai aktualius kalbos reiškinius, nurodyti pagrindines (paprastai neutraliąsias) svyruojančių variantų normas ir atskirti tuos reiškinius, kurie yra bendrinės kalbos paribyje ar už jos ribų“. Šio kalbos vadovo uždaviniai, galima sakyti, išryškėja iš *Pratarmių* teiginių, kas yra atlikta: „glaustai pateikiami dabartinės bendrinės kalbos vartosenai aktualūs įvairuojantys dalykai, skirtingais vertinimo laipsniais parodomas kalbos reiškinių santykis su bendrinės kalbos normomis ir mėginama atskleisti norminės vartosenos polinkius“.

KP (2002–2013) įvadinių dalių stilius gerokai skiriasi nuo KPP, nes yra akademiškesnis ir skiriamas konkrečiai tikslinei skaitytojų grupei, kuriai nereikia iš tolo aiškinti, kam toks leidinys reikalingas ir ko juo siekiama.

4.3. Leidinio paskirtis. Tęsiant KPP tradiciją, naujieji KP (2002–2013) rengėjų suprasti kaip kalbos praktikos leidinys, taigi nenutolta nuo kalbos vadovo žanro. Įvadinių dalių skyriuje „*Kalbos patarimų*“ sandara, pagrindžiant sisteminį (ir tik tada abėcėlinį), o ne pirmiausia abėcėlinį kalbos reiškinių pateikimo būdą, rašoma, kad „kalbos praktikai

paranku turėti ne vien abėcėlinį visų taisomų ir patariamų kalbos dalykų sąrašą, kokie yra buvę „Kalbos praktikos patarimai“. Atskirais kalbos lygmenimis sistemiškai išdėstyti vertinamieji kalbos reiškiniai ne tik leidžia geriau perprasti taisomų ir patariamų vartoti dalykų esmę, bet kartu ir padeda lengviau įsiminti pačias rekomendacijas“.

4.4. Leidinio adresatas. KP (2002–2013) *Pratarmėse* minimi bendrinės kalbos vartotojai, o leidinių anotacijose nurodyta, kad tai „patarimų rinkinys redaktoriams, kalbos tvarkytojams, mokytojams, studentams, – visiems, kuriems rūpi kalbos kultūra“.

4.5. Leidinio objektas. KP (2002–2013) *Pratarmėse* dažnai minima dabartinė lietuvių kalbos vartosena (kurioje funkcionuoja įvairūs norminiai ir nenorminiai kalbos reiškiniai) ir bendrinė lietuvių kalba, įvairūs funkciniai jos stiliai ir postiliai. Įdomu, kad leidinio tikslo ir uždavinių nusakymas rodo kryptingai ir pabrėžtinai siekiant bendrinę kalbą atriboti nuo kitų kalbos atmainų, o jos normas – nuo nenorminių kalbos reiškinių. Tokio polinkio ankstesniuose kalbos vadovuose nebuvo aiškiai deklaruojama.

4.6. Metodologinis leidinio pagrindas. Nors įvadinėse KP (2002–2013) dalyse nebuvo užsiminta, bet tas teorinis pagrindas, kuriuo rėmėsi KP, neabejotinai buvo 1997 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos patvirtintas dokumentas *Lietuvių bendrinės kalbos tvarkybos principai, kodifikacijos kriterijai ir jų taikymas* (Principai 1997), taip pat minėti „Kalbos praktikos patarimų“ 3-iojo leidimo rengimo pagrindai ir principai, kuriuose minimi funkcinio (visuomeninio) tikslingumo, sistemiškumo ir grynumo, normų keitimo per variantus principai. *Pratarmėse* nurodyta tik viena iš svarbiausių nuostatų: „Stengiamasi laikytis normų pastovumo principo ir jas keisti ne šuoliškai, o šiek tiek griežtinant ar švelninant patį vertinimą“. Pažymėtina ir tai, kad sukurta nuoseklesnė bei apibrėžtesnė kalbos reiškinių vertinimo laipsnių sistema, grindžiama bendrinės kalbos normos teorija, ir tai aptariama atskirame *Pratarmių* skyriuje.

4.7. Santykis su kitais kalbos leidiniais ir normų šaltiniais. Atraminiai bendrinės kalbos normų šaltiniai iš esmės liko tie patys akademiniai leidiniai – žodynai ir gramatikos, tad jų įvadinėse dalyse nė neminėta. Tačiau išryškėjo ir esminis skirtumas nuo ankstesnių kalbos vadovų: prasidėjus įvairių kalbos išteklių skaitmeninimui ir duomenų bazių kūrimui, neberekėjo kaupti popierinių kalbos taisyminių kartotekų. Rengėjams praverė ne tik minėta Kalbos rekomendacijų duomenų bazė, bet ir KP (2005) leksikos skolinių knygelės *Pratarmėje* minimi Lietuvių kalbos instituto kalbos konsultacijų kompiuterinis bankas ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų bazė (vėliau virtusi Konsultacijų banku). Beje, į šį Konsultacijų banką vėliau buvo sudėtos ir visos išleistų popierinių KP (2002–2013) rekomendacijos¹⁷.

4.8. Duomenys ir jų atrankos bei pateikimo principai. Duomenų atranka ir turinys iš principo ne itin daug skiriasi nuo ankstesnių kalbos vadovų, nes stengiasi išlaikyti taisyminių tradiciją ir papildyti kalbos rekomendacijas tik tokiais naujais reiškiniais, kurių vartojimo polinkiai jau buvo išryškėję, o dėl jų vertinimo rengėjai daugiau ar mažiau sutarė. Didžiausių pokyčių įvyko pertvarkant kalbos vadovo formą. Sisteminiis kalbos rekomendacijų pateikimas leido bendruosius gramatikos straipsnius susieti su konkrečiais leksikalizuotais atvejais, kurie ankstesniuose kalbos vadovuose būdavo abėcėliškai išmėtyti po visą leidinį. Be to, jau tuo metu buvo suprata, kad KP anksčiau ar vėliau turės įgauti skaitmeninį duomenų bazės pavidalą, todėl pačios kalbos rekomendacijos buvo gerokai formalizuotos, jų struktūra išsamiai aprašyta įvadininių dalių skyriuje „Straipsnių pobūdis ir sandara“.

¹⁷ Skaitmeninių šaltinių galimybės (neribota vieta, koregavimo greitis prireikus, patogi paieška ir pan.) leido švelniai pereiti nuo popierinių kalbos rekomendacijų vadovų prie skaitmeninio rekomendacijų formato. Vis dėlto Konsultacijų bankas negali atstoti sistemiskai rengiamo vientiso leidinio, tad *Kalbos patarimų*, kaip kalbos vadovo žanro, neatsisakyta, tik jis taip pat bus prieinamas internetu.

Kadangi kol kas liko neišleistos trys planuotos KP (2002–2013) knygelės, skirtos žodžių sandaros ir žodžių reikšmių bei kitiems įvairuojantiems leksikos reiškiniams, šis leidinys dar neįgavo išbaigto pavidalo. Tačiau ir paskelbti tekstai leidžia priskirti jį kalbos vadovo žanrui, nors įvadinės dalys gana glaustos ir neatskleidžia visų šio leidinio ypatybių.

Praėjus dar 20 metų nuo *Kalbos patarimų* knygelių leidybos pradžios, bendrinės lietuvių kalbos vartotojai labai pasikeitė: demokratizacijos procesai, visuomenės gyvenimo suliberalėjimas ir internetizacija keičia tiek kalbines nuostatas, tiek informacijos pateikimo formas. Postandartizacijos laikotarpiu vis svarbesnė darosi kalbos rekomendacijų motyvacija, aiškus kalbos reiškinių vertinimo argumentavimas. Į tai atsižvelgiant jau žengti pirmieji žingsniai – pagrindiniai lietuvių kalbos vadovai suskaitmeninti ir visuomenei bus pateikti tokia forma, kad būtų matyti bendrinės kalbos normų kodifikacijos raida per pastaruosius aštuonis dešimtmečius.

IŠVADOS

1. Pagal žanro ypatybes trys pamatiniai lietuvių norminamosios kalbotyros leidiniai – *Kalbos patarėjas* (1939), *Kalbos praktikos patarimai* (1976, 1985) ir *Kalbos patarimai* (2002–2013) – atitinka kelis šimtmečius Europoje gyvujančių kalbos vadovų požymius ir sudaro svarbiausią susistemintą bendrinės lietuvių kalbos vartojimo rekomendacijų palikimą. Jų atsiradimą ir pobūdį lėmė tiek skirtingais bendrinės kalbos raidos etapais kylantys norminimo uždaviniai, tiek skirtingos politinės aplinkybės ir besikeičiantys visuomenės poreikiai. Straipsnyje nagrinėtos kalbos vadovų įvadinės dalys atspindi tik dalį jų rengimo konteksto, bet teikia duomenų apie paties žanro ypatybes ir raidą, taip pat apie bendrinės

kalbos normų kaitą, funkcinių stilių plėtrą, funkcinę kalbos raiškos priemonių skaidą ir teorinės norminamosios minties raidą.

2. Rengiant lietuvių kalbos vadovus, buvo sprendžiami šie svarbiausi klausimai (daugiau ar mažiau jie atsispindi ir įvadinėse leidinių dalyse):

2.1. apsibrėžti leidinio tikslą, paskirtį ir uždavinius;

2.2. pasirinkti leidinio adresatą;

2.3. apsibrėžti leidinio objektą (į kokią kalbos atmainą bei funkcinius stilius orientuotis, kokių kalbos vartojimo sričių kalbos reiškinius vertinti);

2.4. nusistatyti ar pasirinkti teorinius kalbos reiškinių norminimo pagrindus (principus ir kriterijus);

2.5. nusistatyti santykį su kitais kalbos leidiniais;

2.6. apsibrėžti duomenų atrankos ir pateikimo principus.

3. KP (1939) išleistas bendrinei lietuvių kalbai dar tik pradėjus tvirtintis viešojoje rašytinėje ir sakytinėje kalboje, kai reikėjo ne tik tęsti Jono Jablonskio pradėtą jos normų kodifikaciją bei susisteminti *Gimtosios kalbos* žurnalo ir kitų to meto kalbos rekomendacijų patirtį, bet ir stabilizuoti įvairuojančią vartoseną. KP (1939) galima laikyti pirmuoju profesionaliai grupės kalbos specialistų parengtu kalbos vadovų žanro darbu, o jo įvade – *Pratarmėje* – glaustai pateikti visi svarbiausi tokiems leidiniams būdingi struktūriniai elementai.

4. KPP (1976) ir ypač KPP (1985) buvo didelis kiekybinis ir kokybinis šuolis bendrinės lietuvių kalbos normų kodifikacijoje. Abiejų leidimų įvadinės dalys itin išsamios ir informatyvios. Iš jų matyti, kad XX a. 8-ajame dešimtmetyje bendrinė kalba, nors stipriai veikiama rusų kalbos, jau buvo pasidariusi visiškai savarankiška kalbos atmaina ir sparčiai plėtojosi jos funkciniai stiliai. Todėl suprantama, kodėl KPP keliamas tikslas buvo platesnis nei KP (1939): atkreiptos akys ir į stilistinius įvairių sričių bendrinės kalbos poreikius.

Sovietiniu laikotarpiu, negalint kalbėti apie kalbos politiką, visas prasminis kalbos ugdomojo darbo krūvis suteiktas žodžiui *kultūra*. KPP rengėjai kalbą laikė kultūros vertybe ir pabrėžė taisyklingos bei stilingos kalbos vaidmenį ugdant kultūringą visuomenę. Ugdomasis, šviečiamasis pobūdis – būdinga kalbos vadovų ypatybė.

Vienas iš svarbiausių šio kalbos vadovo bruožų – išlaikytas darbų tęstinumas, remiantis ankstesnio kalbos vadovo pavyzdžiu, ir vientisumas, kurio vėliau neliko, rengėjų grupei netekus institucinio palaikymo.

5. KP (2002–2013) gerokai skyrėsi nuo ankstesnių kalbos vadovų. Dėl leidinio pobūdžio (bandomųjų knygelių) nemažai dalykų, apibūdintų ankstesnių kalbos vadovų įvadinėse dalyse, liko fiksuotos už leidinio ribų – Valstybinės lietuvių kalbos komisijos dokumentuose ir mokslo darbuose:

5.1. prasidėjus skaitmeninei erai, duomenų kaupimas ir sisteminimas tapo sudėtingesnis tiems, kurie tuos duomenis kaupė, nes kartu reikėjo kurti ir duomenų bazes, bet gerokai palengvėjo tiems, kurie tais duomenimis naudojosi;

5.2. bandomųjų knygelių laikotarpiu susiaurėjo adresatas, nes tikėtasi, sulaukus pastabų ir siūlymų iš specialiųjų tikslinių grupių, jį patobulinus teikti visai visuomenei;

5.3. pats leidinys buvo rašomas sistemiškiau ir planingiau, matant prieš akis ne pavienius abėcėline tvarka surikiuotus kalbos reiškinius, o atskirus lygmenis ir jiems būdingus įvairuojančių kalbos reiškinių posistemius;

5.4. kalbos rekomendacijos tapo labiau formalizuotos, siekiant išlaikyti visas struktūrines jų dalis, pateikti vertinimo pagrindimą ir taikyti nuoseklesnę vertinimo laipsnių sistemą.

6. Trijų pamatinių lietuvių kalbos vadovų žanro ypatybių tyrimas parodė, kad iš esmės per laiką jos pakito nedaug, nors keitėsi pačių leidinių rengimo aplinkybės, būdas ir turinys, išsiplėtė apimtis. Kalbos vadovų paskirtis, tikslai, adresatai, objektas, santykis su

aprašomaisiais kalbos darbais leidžia šį žanrą laikyti susiformavusiu ir įsitvirtinusių lietuvių norminamojoje kalbotyroje. Lyginamieji pamatinių lietuvių kalbos vadovų mikrostruktrūros tyrimai turėtų parodyti ir pačių kalbos rekomendacijų formos bei turinio pokyčius. Remiantis šiais tyrimais ir atnaujinant *Kalbos patarimus*, laukia bendrinės kalbos norminimo principų ir kriterijų peržvalga, kalbos rekomendacijų turinio atnaujinimas, kodifikacijos peržiūrėjimas ir naujai atsiradusių reiškinių vertinimas. Kalbos vadovų rengimo patirtis, perteikta šių leidinių įvadinėse dalyse, yra geras pagrindas šį darbą tęsti.

ŠALTINIAI

- KP (1939) – *Kalbos patarėjas*, paruošė L. Dambrauskas, redagavo A. Salys ir P. Skardžius, Kaunas, 1939.
- KP (2002) – *Kalbos patarimai 1: Gramatinės formos ir jų vartojimas*, sud. R. Miliūnaitė, teksto aut. R. Miliūnaitė, A. Paulauskienė, vyr. red. A. Pupkis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002; 2-as leid.: 2003; 3-ias leid.: 2004.
- KP (2003) – *Kalbos patarimai 2: Sintaksė: linksnių vartojimas (S1)*, sud. R. Miliūnaitė, teksto aut. V. Labutis, A. Pupkis, J. Šukys, vyr. red. A. Pupkis. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003; 2-as leid.: 2005.
- KP (2003) – *Kalbos patarimai 2: Sintaksė: prielinksnių ir polinksnių vartojimas (S2)*, sud. R. Miliūnaitė, teksto aut. A. Pupkis, J. Šukys, vyr. red. A. Pupkis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
- KP (2005) – *Kalbos patarimai 2: Sintaksė: įvairūs dalykai (S2)*, sud. R. Miliūnaitė, teksto aut. V. Labutis, A. Pupkis, vyr. red. A. Pupkis, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003; 2-as leid.: 2005.

- KP (2005) – *Kalbos patarimai*. Kn. 4: *Leksika: 1. Skolinių vartojimas* (L1), aut. ir sud. D. Mikulėnienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- KP (2013) – *Kalbos patarimai 4: Leksika: skolinių vartojimas (Leksikos skolinių sąrašas ir Senųjų svetimybių sąrašas)* (L2), sud. D. Mikulėnienė, A. Dvylytė, 2-as patais. ir papild. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- KPP (1976) – *Kalbos praktikos patarimai*, sud. Aldonas Pupkis, aut. A. Paulauskienė, V. Labutis, A. Pupkis, J. Šukys, A. Vanagas, J. Žemaitis, Vilnius: Mokslo.
- KPP (1985) – *Kalbos praktikos patarimai*, sud. A. Pupkis, vyr. red. Z. Zinkevičius, aut. A. Paulauskienė, V. Labutis, A. Pupkis, J. Šukys, A. Vanagas, J. Žemaitis. Vilnius: Mokslo.

LITERATŪRA

- Ebner Carmen 2016: Language Guardian BBC? Investigating the BBC's Language Advice in its 2003 News Styleguide. – *Journal of Multilingual & Multicultural Development* 37(3), 308–320.
- DOI: <https://doi.org/10.1080/01434632.2015.1068789>.
- Beal Joan C. 2018: 'Back to the Future': The 'New Prescriptivism' in Twenty-first-century Britain. – *E-rea* 15 (2). Prieiga internete: <https://journals.openedition.org/erea/6090> [žiūrėta 2020 11 12].
- DOI: <https://doi.org/10.4000/erea.6112>.
- Ghyselen Anne-Sophie, Delarue Steven, Lybaert Chloé 2016: Studying Standard Language Dynamics in Europe. – *Taal en Tongval* 68(2), 75–91.
- Jakaitienė Evalda 2005: *Leksikografija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

-
- Miliūnaitė Rita 1991: Kalbos norminimo teorija „Gimtojoje kalboje“ (1933–1941 m.). – *Kalbos kultūra* 61, 7–21.
- Miliūnaitė Rita 2000a: Kalbos reiškinių vertinimo laipsniai „Kalbos patarėjuje“. – *Kalbos kultūra* 73, 24–35.
- Miliūnaitė Rita 2000b: Nuo senojo prie naujojo „Kalbos praktikos patarimų“ leidimo. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 42, 180–189.
- Miliūnaitė Rita 2018: *Kalbos normos ir jų savireguliacija interneto bendruomenėje*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Milroy John, Milroy Lesley 1999: *Authority in Language: Investigating Standard English*, 3rd ed. (1st ed., 1985, 4th ed. 2012), New York: Routledge.
- Musteikis Audrius 2016: Kaip stabdytas lietuvių kalbos nuopuolis. Interviu su Aldonu Pupkiu. – *Lietuvos žinios*, 2016 10 05.
- Principai 1997: Lietuvių bendrinės kalbos tvarkybos principai, kodifikacijos kriterijai ir jų taikymas. – *Gimtoji kalba* 4, 1–3.
- Pupkis Aldonas 2016: *Lietuvių kalbos sąjūdis 1968–1988 m.*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Straaijer Robin 2015: *The Hyper Usage Guide of English Database User Manual*, Leiden. Prieiga internete: <https://bridgingtheunbridgeable.files.wordpress.com/2015/02/huge-manual-2015.pdf> [žiūrėta 2020 11 10].
- Straaijer Robin 2018: The Usage Guide: Evolution of a Genre. – *English Usage Guides: History, Advice, Attitudes*, ed. Ingrid Tieken-Boon van Ostade, Oxford: Oxford University Press, 11–29.
- Tieken-Boon van Ostade Ingrid 2020: *Describing Prescriptivism. Usage Guides and Usage Problems in British and American English*, London and New York: Routledge.
-

Vriesendorp Hielke 2016: The Internet's (New) Usage Problems. – *English Today* 32(3), Cambridge University Press, 18–19.

DOI: <https://doi.org/10.1017/S0266078416000365>.

Gauta 2020 12 11

Priimta 2020 12 30

BASIC LITHUANIAN LANGUAGE GUIDES (GENRE CHARACTERISTICS)

Summary

The functioning of standard language norms is affected to a significant degree by various advice to language users. The language practice publications that feature such advice on a systematic basis fall within the genre of language guides. In Lithuania, the first language guide appeared in early 20th century. The three most prominent guides were published in different periods of political life and standard language development in Lithuania: *Kalbos Patarėjas* was issued in 1939, *Kalbos Praktikos Patarimai*, in 1976 and in 1985, and *Kalbos Patarimai*, in 2002–2013.

The article addresses the genre characteristics of these language guides that are described in their introductory parts. Reliance is made on comparable studies of language guides conducted abroad (cf. Straaijer 2015; Ebner 2016; Straaijer 2018; Tieken-Boon van Ostade 2020).

The importance of the study and the conclusions made in the article is three-fold: (1) they give relevance to the issues covered by language guides, a subject that has not been scrutinised in any kind of detail in Lithuania yet, because research has so far been focusing on the history of their preparation and the content of language advice rather than the characteristics of the genre; (2) they offer data on the structural elements of language guides, which is important in the light of updating modern-day language advice; (3) an in-depth scrutiny of Lithuanian language guides would open up possibilities for conducting further comparable studies within the international context of this kind of research.

The genre characteristics of the three Lithuanian language guides in question mirror the genre characteristics of European language guides that have been in existence for centuries; furthermore, they constitute the most significant structured legacy of advice on the usage of the standard Lithuanian language. Their origins and nature were the product of the different standardisation goals that emerged during different phases of standard language development, the different political circumstances, and the shifting needs of the public. The introductory parts of the Lithuanian language guides in question describe, to a greater or lesser extent, the following elements of contents: (1) the goal, purpose, and objectives of the publication, (2) the audience; (3) the object (the language varieties, its domains of usage and functional styles), (4) theoretical principles of standardisation of language phenomena; (6) the principles of data selection and presentation.

The introductory parts of the language guides covered in the article only cast a light on a small segment of the entire context of their preparation, yet they offer some insights into the characteristics and development of the genre per se, as well as into the shift in the norms of the standard language, the development of its functional styles, the functional

differentiation of means of linguistic expression, and the evolution of the theory of standardisation of the standard language.

KEYWORDS: standard language, standardization, usage guide, language advice, prescriptive linguistics.

RITA MILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

rita.miliunaite@lki.lt